

Raspad Jugoslavije pred sudom

Isidora POP-LAZIĆ¹

Miloš Hrnjaz, *Raspad Jugoslavije pred sudom: pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Jugoslaviji u praksi sudova u Srbiji*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2021, str. 156.

Ove godine navršava se tri decenije od raspada Savezne Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), što nas podseća na neophodnost daljeg razvoja saradnje i unapređivanja kako bilateralnih tako i multilateralnih odnosa sa susednim državama. U isto vreme nas i na izvestan način obavezuje na njihovo dalje stručno i naučno istraživanje.

Upravo iz tog razloga, ovom prilikom u nastavku će biti predstavljena najnovija monografija vanrednog profesora na Fakultetu političkih nauka, dr Miloša Hrnjaza. Ovo istraživanje svoj naučni i društveni značaj, između ostalog, crpi i u činjenici da u novonastalim državama na prostoru SFRJ ni nakon tri decenije ne postoji konsenzus o pravnoj prirodi oružanih sukoba koji su doveli do raspada zajedničke države. To svakako nije slučajnost i čini temu dodatno intrigantnom, posebno ako imamo u vidu da je pravna kvalifikacija ovih sukoba postala, kako i sam autor ističe „deo neupitnog nacionalnog narativa“ (Hrnjaz, 2021, 142), pa tako ima i značajan politički kapital. Pored toga, može se oceniti da tematika nije dovoljno istražena, jer ne postoje uporedna istraživanja prakse sudova u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, što bi ovo istraživanje stavilo u potpuno drugačiji, regionalni kontekst.

Glavno istraživačko pitanje na koje istraživanje nastoji da odgovori glasi: „na koji način su sudovi u Republici Srbiji kvalifikovali oružane sukobe u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Kosovu i Metohiji i kakav je to uticaj imalo na druga pitanja

¹Istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, isidora@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-3845-6535>

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2022. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2022. godine.

poput početka i kraja tih oružanih sukoba, kao i prava koje je trebalo da se primenjuje u tim situacijama“ (Ibid, 10).

Sadržaj monografije je pregledan i jasno strukturiran. Pored uvodnog i zaključnog dela monografija sadrži još tri poglavlja. Posebno je praktično što se na početku svakog poglavlja nalazi uvod u kojem se taksativno navodi na koja će se istraživačka pitanja odgovoriti u datom poglavlju, a na kraju nudi i zaključak koji sumira prikazane navode. Ovakva struktura omogućava čitaocu da temu prati u svoj svojoj kompleksnosti, a bez potrebe da se stalno vraća na prethodne delove, kako ne bi ispustio esencijalnu nit istraživanja. Nasuprot tome, istraživanje se prirodno nadopunjava iz poglavlja u poglavlje, a delom i zbog konciznosti koja ne ide na uštrb pruženih informacija i kvaliteta samog istraživanja.

U uvodnom delu autor upoznaje čitaoca sa idealno-tipskim modelom ponašanja sudova prilikom suđenja za kršenje međunarodnog humanitarnog prava (MHP) koji razlikuje: apolozijski, izbegavajući, normativni i utopijski model (Weill 2014, 2). Vejl (Sharon Weill) koja je utvrdila ovu podelu, sudove u Srbiji svrstava u apolozijski model, odnosno navodi da su sudovi u Srbiji „legitimizovali državne akte i politike čak i ukoliko je ovo išlo na uštrb prava“ (Ibid, 68). Hrnjaz ipak pravi otklon od ovakvih jednoznačnih zaključaka, navodeći niz dodatnih faktora koji su mogli da utiču na sadržaj, odnosno kvalifikaciju oružanih sukoba, a da to nije nužno legitimisanje državne politike.

U narednom poglavlju fokus je na problemu definisanja koncepta oružanog sukoba, kao centralnog koncepta međunarodnog humanitarnog prava i njegovom primenom u praksi sudova u Srbiji. Usvajanjem Ženevske konvencije 1949. godine i uvođenjem koncepta oružanog sukoba, formalni kriterijum (formalna objava ili priznanje stanja rata) za primenu međunarodnog humanitarnog prava zamenjen je faktičkim (stvarni početak neprijateljstava), stoga ova promena nije bila samo terminološka već i suštinska.

Suđenja za ratne zločine u Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ) započela su, prema rečima autora, još 1992. godine ali je donošenje Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine 2003. godine ubrzalo ovu dinamiku. Zakonom je osnovano i Tužilaštvo za ratne zločine, nadležno za gonjenje učinilaca krivičnih dela protiv čovečnosti, protiv međunarodnog prava i teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršena na teritoriji bivše Jugoslavije od prvog januara 1991. godine koja su navedena u statutu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). Za sva suđenja za ratne zločine na prostoru SFRJ pred sudovima u Srbiji primenjuje se kazneni zakon SRJ. Gotovo svi postupci su zasnovani na kršenju dva člana krivičnog zakona, sadržana u glavi XVI (krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava). U pitanju su članovi 142

(ratni zločin protiv civilnog stanovništva) i član 144 (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. Uslov za primenu člana 142 je da se ovo krivično delo može počiniti za vreme „rata, oružanog sukoba ili okupacije“, a da pri tom ovi koncepti nisu definisani u samom zakonu, što implicira da će se primeniti njihove definicije iz MHP. U većini slučajeva pred sudovima u Srbiji korišćene su definicije iz jurisprudencije MKSJ (slučaj Tadić). U nastavku autor pojašnjava problematiku tumačenja ovog člana, zaključujući da je prihvaćen stav da se ratni zločin protiv civilnog stanovništva može izvršiti i tokom nemeđunarodnog oružanog sukoba, ali samo za ona dela propisana zajedničkim članom 3 Ženevskih konvencija, koji i uređuje nemeđunarodne oružane sukobe. Ipak, ostaje nejasno da li je ovo bila i namera zakonodavca, ali prihvaćeno tumačenje Hrnjaz naziva evolucionističkim, jer je u skladu sa današnjim shvatanjem koncepta oružanog sukoba.

Treće i centralno poglavlje u knjizi bavi se pitanjem materijalnog domena primene međunarodnog humanitarnog prava u praksi sudova u Srbiji. Autor na početku govori o problematici i posledicama nepostojanja generičkog pojma oružanog sukoba u međunarodnom humanitarnom pravu, uprkos činjenici da je praksa MKSJ (slučaj Tadić) ponudila jedan takav koncept. Kako se na međunarodne (MOS) i nemeđunarodne oružane sukobe (NOS) ne primenjuju identične norme MHP, Hrnjaz zaključuje da je njihova kvalifikacija u svakom pojedinačnom slučaju nužna. Dalje, akcent analize je na primeni kriterijuma za njihovo utvrđivanje, pa u slučaju međunarodnih oružanih sukoba nastoji odgovoriti na pitanja: ko vrši procenu da li su ispunjeni kriterijumi za postojanje MOS, koje činjenice su u tom postupku relevantne i kako promena činjenica utiče na kvalifikaciju sukoba (Hrnjaz, 2021, 46). Da li je do upotrebe nasilja došlo greškom ili ne, za Hrnjaza je presudan kriterijum za postojanje MOS, nasuprot potencijalnim kriterijumima koji se javljaju u doktrini poput intenziteta nasilja ili volje države. Dodatna pažnja posvećena je okupaciji kao međunarodnom oružanom sukobu (čak i onda kada nema otpora) i borbi naroda na samoopredeljenje u slučaju kolonijalne dominacije, strane okupacije i rasističkih režima. Kada govori o sadržini koncepta okupacije, autor konstatuje da centralno mesto zauzima pitanje efektivne kontrole koja predstavlja *conditio sin qua non*. Kako pitanje okupacije nije bilo ispitivano pred sudovima u Srbiji ono se razmatra samo u okviru Dopunskog protokola I Ženevskih konvencija kojim se uređuje pitanje MOS-a. U nastavku čitalac se upoznaje sa istorijom i genezom kodifikacije nemeđunarodnih oružanih sukoba. Prilikom kvalifikacije ove vrste oružanih sukoba, a u skladu sa njihovom prirodom, važno je odrediti najviši i najniži prag primene kako bi se primenio odgovarajući pravni režim. U doktrini su prihvaćeni kriterijumi za utvrđivanje donjeg praga, odnosno distinkcije između nemeđunarodnih oružanih sukoba i unutrašnjih napetosti, to su: intenzitet sukoba i organizovanost strana u sukobu. Usvajanje Dopunskog protokola II koji reguliše

NOS, rezultiralo je razlikovanjem dve vrste nemeđunarodnog oružanog sukoba: oružani sukobi između dve ili više organizovanih nedržavnih oružanih grupa (na koje se primenjuje zajednički član 3 Ženevskih konvencija) i sukob između vladinih oružanih snaga i organizovanih oružanih grupa (na koji se primenjuje Protokol II).

Koncept „internacionalizacije sukoba“ pod kojim podrazumeva prelazak postojećeg nemeđunarodnog oružanog sukoba u međunarodni oružani sukob (Maćak 2018, 25), kao i teorijske i praktične nedoumice koje se javljaju prilikom upotrebe ovog koncepta, predmet su dalje analize. Ključno je razlikovanje konceptata faktičke od pravne internacionalizacije jer jedino potonji dovodi do promene pravnog režima. Autor posebno izdvaja dva slučaja internacionalizacije koji su od značaja za kvalifikovanje sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Prvi, kada do internacionalizacije dolazi usled secesionističkih sukoba na teritoriji jedne države ili usled raspada matične države i drugi, kada je odnos države i nedržavnog entiteta, na teritoriji druge države takav da se više ne može govoriti o nezavisnosti tog državnog entiteta (Hrnjaz 2021, 77). U doktrini MHP poznato je i postojanje „mešovitih sukoba“ koji su usled intervencije druge države *bez pristanka* teritorijalne države dolazi do internacionalizacije sukoba, pa paralelno važe i režim međunarodnog (između država) i nemeđunarodnog oružanog sukoba (između teritorijalne države i pobunjenika). Ovde je važno naglasiti da se ne radi o trećoj vrsti oružanih sukoba, već su to kako autor ističe „procesu koji mogu uticati na kvalifikaciju sukoba i određivanje da li je reč o MOS-u ili NOS-u“ (Ibid, 110).

U drugom delu ovog poglavlja pomenuti teorijski modeli upoređeni su sa jurisprudencijom sudova u Srbiji. Polazeći od aktera u sukobu, sudovi su kvalifikovali sukobe u Bosni i Hercegovini (BiH) i Hrvatskoj kao nemeđunarodne, a da pri tom nisu ulazili u odnos nedržavnih aktera i SRJ. Kod kvalifikacije sukoba u Hrvatskoj postavilo se pitanje kada je entitet postao država, i sudovi su zauzeli stanovište konstitutivne teorije efekta priznanja na nastanak države, nasuprot deklaratorne teorije. Sudovi su sukobe na Kosovu i Metohiji kvalifikovali kao mešovite jer su se u isto vreme vodile borbe između SRJ i Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i SRJ i NATO (North Atlantic Treaty Organization). Autor ovde upućuje kritiku navodeći da „sudovi nisu pravilno izvukli sve pravne posledice svog stava te su u više presuda primenjivali pravni režim MOS-a na pripadnike OVK-a što nije bilo moguće.“ (Ibid, 113)

Četvrto poglavlje analizira temporalni domet primene MHP-a, a nalazi su pokazali da se sudovi u Srbiji mahom nisu držali faktičkog kriterijuma za određivanje početka ili kraja oružanih sukoba, iako je to neophodno prema pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Razlog za ovakvo (ne)delovanje sudova autor vidi u razlozima praktične prirode, jer je utvrđivanje kriterijuma za početak NOS-a veoma komplikovano, pa su se zato sudovi odlučili da se oslone na službena proglašenja. S toga on ovu praksu ne karakteriše kao apolojsku, ali praksu

zanemarivanja internacionalizacije sukoba u BiH i Hrvatskoj ocenjuje potencijalno kao takvu, odnosno kao moguće razloge vidi u legitimisanju državne politike u odnosu na pravnu prirodu oružanih sukoba na teritorijama ovih država.

U zaključku se sumiraju nalazi celokupne analize uz ocenu da se pravna priroda sukoba tokom njihovog trajanja menjala, a da političke elite novonastalih država insistiraju na onim aspektima pravne kvalifikacije koja im ide u prilog.

Sasvim je jasno da je autor svoje dugogodišnje predavačko iskustvo pretočio u odlično koncipirano i razumljivo naučno štivo, bez preteranog razmetanja stranim izrazima, a stručna terminologija prilagođena je čitalačkoj publici koja ima osnovno predznanje iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava. Sa druge strane,iskusni poznavaoци ove grane prava u ovom izdanju pronaći će pregršt relevantnih činjenica, tumačenja i veoma zanimljivih zaključaka na osnovu istih. Pored toga, ova knjiga može biti odlično štivo za sve mlade istraživače u oblasti društveno-humanističkih nauka, jer omogućava koristan uvid u metodologiju sprovođenja jednog ovakvog istraživanja.

Monografija je dostupna u elektronskoj formi na zvaničnom sajtu Fakulteta političkih nauka (FPN, 2021) , što je takođe praksa koja zaslužuje pohvalu. Nema sumnje da će i ovaj prikaz doprineti da monografija dođe do svih zainteresovanih čitalaca.

Bibliografija

- FPN [Fakultet političkih nauka]. „Publikacije“. 10. maj 2021. <https://www.fpn.bg.ac.rs/44241>
- Hrnjaz, Miloš. 2021. *Raspad Jugoslavije pred sudom: pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Jugoslaviji u praksi sudova u Srbiji*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
- Mačák, Kubo. 2018. *Internationalized Armed Conflicts in International Law*. Oxford: Oxford University Press;
- Weil, Sharon. 2014. *The Role of National Courts Applying International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press.